

Wandelroute Staatsliedenbuurt: wat verdween en wat verscheen

Tekst en foto's (tenzij anders vermeld): Liesbeth Simpelaar

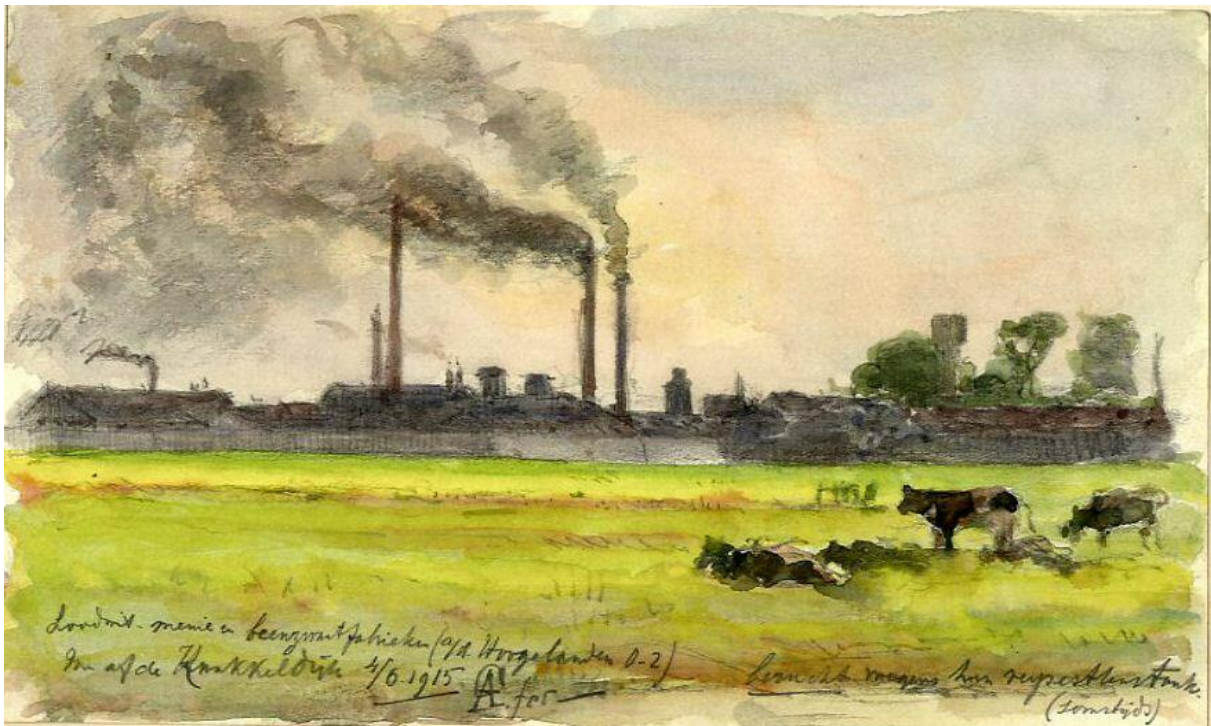
Start en eindpunt: hoek Draaiweg/Troelstralaan

Lengte: ongeveer 2 km

Detail fotocollage, muur Nolenshof

1. Ontstaan Staatsliedenbuurt (1952-1956)

Utrechts Archief, nr 39440, aquarel A.E. Grolman

Op deze aquarel uit 1915 van kunstenaar A.E. Grolman kijk je vanaf de Kwakkeldijk (nu de Van der Mondestraat) op de beenzwartfabriek en de loodwitfabriek, ongeveer waar nu de Willem Dreeslaan is. De Staatsliedenbuurt bestond nog niet, er waren wat boerderijen, tuinbouwschuren en vanaf 1901 de Sint Josephkerk.

Dat veranderde na de Tweede Wereldoorlog. Er was ernstige woningnood en op alle open stukken in Utrecht werden woningen gebouwd. Het Uitbreidingsplan Lauwerecht van 1949 was een van grootste uitbreidingen van de stad. Begin jaren vijftig werd het hele stuk tussen het oude Lauwerecht en het sinds de jaren dertig bestaande Tuinwijk volgebouwd.

Er kwamen woningen voor gezinnen, voor tweepersoonshuishoudens en voor bejaarden. Vanwege de woningnood waren het voornamelijk flats, variërend van twee tot vier verdiepingen. Licht, lucht en ruimte waren de richtlijnen, want dat was gezond, en de flats werden voorzien

van grote ramen, balkons en tuinen, met veel ruimte tussen de flats. Men had geleerd van de onhygiënische leefomstandigheden in arbeidersbuurten eind 19de eeuw, en het betere wonen kwam binnen het bereik van de lagere klassen.

De portiekflats kregen een gemeenschappelijke ingang en de tuinen waren bedoeld voor gezamenlijk gebruik. Op de benedenverdieping is ruimte gelaten voor bergingen, clublokalen, consultatiebureau's of kleine bedrijven. Er werd een kinderrijke buurt verwacht, daarom kwamen er drie scholen en veel speelplekken tussen de flats.

De Talmalaan werd beschouwd als een belangrijke verbinding tussen het noorden en de binnenstad. Oorspronkelijk was het idee dat er langs de weg een brede groenstrook zou komen die tot in Pijlsweerd doorliep, maar dat kon niet doorgaan omdat de gemeente het niet voor elkaar kreeg de fabrieken te verplaatsen. Pas in 1965 lukte dat met de beenzwartfabriek (in de volksmond De Benenkluif), die veel stank en luchtvervuiling gaf.

Op onderstaande foto uit 1998 zie je de Staatsliedenbuurt, die voornamelijk bestaat uit de lange grijze daken van de stroken huizen tussen de Talmalaan, de Draaiweg, de Van der Mondestraat en de Kardinaal de Jongweg. Links van de Talmalaan zie je dezelfde stroken met grijze daken in Lauwerecht, die ook in de jaren vijftig zijn gebouwd.

Utrechts Archief, nr 840437, fotodienst GAU, luchtfoto 1998 (detail)

2A. Hoek Draaiweg/Troelstralaan: ‘Troelstra’ (1955)

In de Staatsliedenbuurt mag een beeld van een staatslid natuurlijk niet ontbreken, en in 1955 werd het beeld van de socialistische politicus Troelstra geplaatst in de groenstrook van de Talmalaan. De maker, Joop Hekman, vond dat kunst van het volk moest zijn, toegankelijk en aanraakbaar voor iedereen. Dat je makkelijk op het beeld kunt klimmen blijkt wel: in 2021 was Troelstra een mondkapje opgedaan.

Troelstra leefde van 1860-1930, was anti-monarchist en probeerde een socialistische revolutie in Nederland te realiseren. Mede door zijn toedoen werd de SDAP (sociaal-democratische arbeiderspartij) opgericht. Bij het beeld van Troelstra werd tot ver in de jaren tachtig op de Dag van de Arbeid (1 mei) De Internationale gezongen: “Ontwaakt, verworpenen der aarde!”.

In 2008 werd het beeld in de struiken van de groenstrook gevonden. In die tijd werd de buurt als probleemwijk gezien, er was criminaliteit en vandalisme. Huizen en openbare ruimtes waren verwaarloosd. Er lagen hele stukken braak door de sloop van de flats langs de Troelstralaan en er zou nog meer gesloopt worden. Bewoners leefden in onzekerheid over hun woning, net als nu, anno 2022, nog steeds het geval is; daarover later meer.

Het was nodig om iets te doen in de buurt. De gemeente dacht dat 'community art' zou helpen om bewoners meer verantwoordelijk te maken voor hun omgeving. In 2007 werd op verzoek van de afdeling Culturele Zaken de 'Staatslieden Art Community' (SAC) opgericht. Dit kunstenaarscollectief heeft tien jaar lang samen met bewoners kunst- en cultuurprojecten opgezet.

2B. Staatslieden Art Community en replica's

Replica's van beeld Troelstra in ateliergebouw Grave van Solmsstraat 2, waar Paul Balk zijn atelier had. Foto: <https://deplaatsmaker.nl/huuraanbod/locaties/grave-van-solmsstraat>

Nadat het beeld van Troelstra in de struiken was gevonden wilde de SAC het als herkenbaar en bindend symbool van de buurt gaan inzetten, en kunstenaar Paul Balk, artistiek leider van de SAC, liet er vier replica's van maken van polyester. Het beeld zou dan op verschillende plekken en manieren terug kunnen komen.

Om een replica te kunnen maken wordt een mal van het oorspronkelijke beeld gemaakt. Als de mal hard is geworden wordt hij in twee helften losgemaakt van het beeld, daarna worden de helften aan elkaar gelijmd.

Paul besloot de helften van één van de replica's niet aan elkaar te laten lijmen, want los van elkaar vond hij ze ook mooi. Later zouden die helften gebruikt worden voor het beeld dat op de rotonde van de Talmalaan staat.

Twee replica's hingen een tijd op de gevels aan de Draaiweg bij de Troelstralaan, één droegen buurtbewoners mee tijdens

een optocht door de stad. En in 2008 gebruikte de SAC twee replica's bij een project aan de vierhoogflats aan het eind van de Troelstralaan. Ze werden aan de gevels opgehangen en door schijnwerpers verlicht. In ieder rond raampje van het trappenhuis kwam een letter van de tekst: 'The importance of being irrelevant'.

De wethouder opende het project en dat schuurde mooi, zo'n officiële opening bij een verwaarloosd huizenblok met de Troelstra-beelden, vertelde Paul Balk. De kunstenaars van de SAC waren dan wel ingeschakeld door de gemeente, maar ze wilden hun autonome, ook kritische, positie behouden.

Utrechts Archief, nr 828411, foto D.C. Goosen: replica aan flat Troelstralaan, 2008

Aan de overkant van de Draaiweg, in de bocht bij de Goeman Borgesiuslaan, hangt nu nog, hoog en onaantastbaar, een replica aan een groot wit billboard. Troelstra kijkt hier als het ware met een alziend oog op ons neer.

Later op deze route komen we ook langs het beeld op de Talmalaanrotonde.

Replica Troelstra Draaiweg/Goeman Borgesiuslaan

De SAC heeft van 2007-2017 veel projecten uitgevoerd, zoals een interviewproject, een fotoproject, een kunstwandeling, locatietheater en educatieprojecten. Telkens werd samen met bewoners kunst gemaakt. Op die manier maakten bewoners hun omgeving mooier en plezieriger en zou er een gevoel van mede-eigenaarschap ontstaan. Kijk hier een leuk filmpje van wat er allemaal gebeurde: https://www.youtube.com/watch?v=9Y_CP2JArPU.

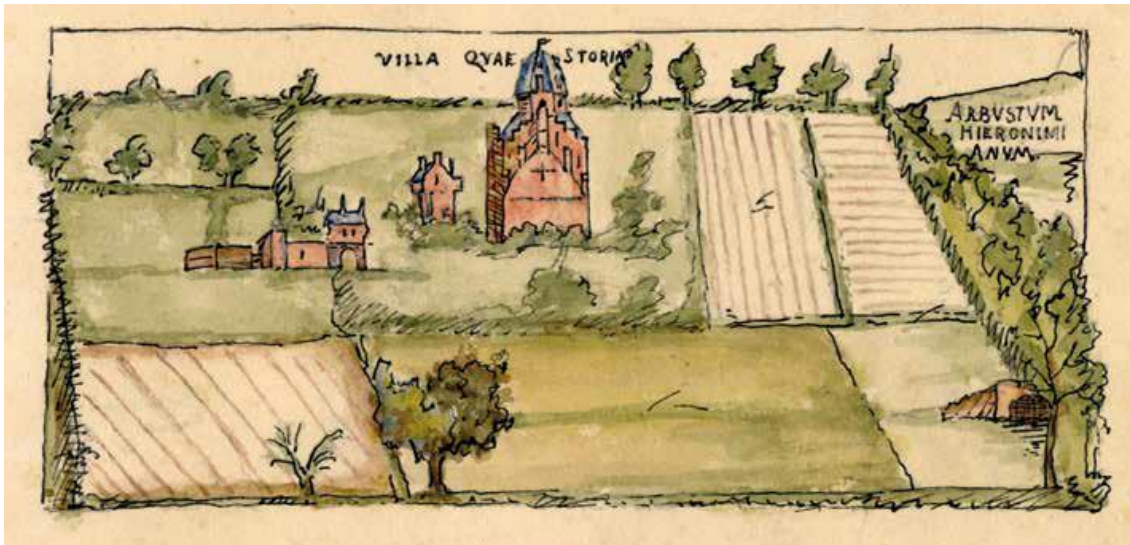
Op deze route komen we langs overgebleven resultaten van de kunstprojecten.

Je loopt de Draaiweg in richting binnenstad en komt bij de Sint Josephkerk.

3. Draaiweg: Sint Josephkerk (1901)

Om de Sint Josephkerk te kunnen bouwen werd in 1896 de grond gekocht van een vroegere buitenplaats. Want vanaf 1550 stond hier een 'huys van plaisance', ook wel 'Rentmeesterhuis' en later 'Blijesteyn' genoemd: een vakantieverblijf van de rentmeester van Karel V, Pieter de Clerck. Om het huis heen waren tuinen, een boomgaard, een vijver, bos en een kaatsbaan. Na 1630 was de graaf van Solms (vandaar de Grave van Solmsstraat) de eigenaar. In 1680 werd het huis verbouwd tot hovenierswoning met rondom tuinderschuren.

Utrechts Archief, nr 36122, Het Rentmeesterhuis in 1582

Reden van de bouw van de Josephkerk was dat de katholieke kerk in de binnenstad, de parochie van de Onze Lieve Vrouwe ten Hemelopneming, te klein was geworden; er waren teveel parochianen.

De bouwstijl is neo-gothisch: eind 19de eeuw was bij architecten de gothiek uit de Middeleeuwen in de mode. Gerardus Ebbers was de architect, leerling van de bekendere architect Alfred Tepe.

Diverse kunstenaars hebben in de loop van de tijd hun bijdrage aan het interieur geleverd en ze maakten de kerk tot een echt 'Gesamtkunstwerk'. De tegelmozaïeken van de vloer zijn ontworpen door architect Ebbers. Beeldhouwer Friedrich Mengelberg ontwierp het hoofdaltaar, Steph Uiterwaal deed het houtsnijwerk van de lambrisering en van de koorbanken en maakte het zijaltaren en het beeld van Maria en Jozef met de ezel. Otto en zijn zoon Willem Mengelberg maakten de prachtige glas-in-loodramen. Een mooi filmpje van het interieur vind je hier:

<https://klankenvanger.nl>.

Raam door Willem Mengelberg: vrouwelijke heiligen

In 1943 werd de gigantisch zware klok De Theodorus door de Duitsers uit de kerk gestolen.

In de jaren zeventig raakte de kerk beschadigd, waarschijnlijk door het dempen van het Zwarte Water bij de Merelstraat en het bouwen van de woningen daar. De fundering scheurde, kolommen verzakten. Sloop dreigde. In 1989 werd de kerk gemeentelijk monument, waardoor sloop van de baan was, en door de pastorie te verkopen kwam er geld voor restauratie. Die werd in 1997 voltooid. Ook het orgel is gerestaureerd, in 2010. Het is rijksmonument en één van de twee overgebleven orgels van de negentiende eeuwse orgelbouwer Friedrich Meyer.

Door het huidige tekort aan parochianen is in 2021 de kerk verkocht aan een ontwikkelaar uit Arnhem. Volgens zijn laatst bekende plan wil hij er verschillende ondernemingen in vestigen en zoekt hij belangstellenden; buurtbijeekomsten zijn geweest en volgen nog (info bij:

erfgoedbeheer@woneninarnhem.nl)

Het is te hopen dat het interieur behouden blijft.

Je loopt een eindje verder over de Draaiweg, naar nr. 127.

4. Draaiweg 127: Muurschildering op daklijst

De Draaiweg is een heel oude landweg, die vroeger met een grote bocht van de Vecht naar de stadswal bij de Wittevrouwensingel liep.

Bij nr. 127 zie je een versierde daklijst. Door wie dat is gedaan en wanneer, is me niet bekend.

Je loopt terug over de Draaiweg en gaat vlak voor de kerk rechtsaf de Grave van Solmsstraat in. Het huis op de hoek werd gebruikt als pension.

5. Grave van Solmstraat 1: voormalig pension gastarbeiders (1980)

Hier woonden in de jaren zeventig en tachtig Marokkaanse gastarbeiders.

Veel gastarbeiders woonden in de wijk Noordoost, in 1970 had de wijk het hoogste percentage van de stad. Totdat de gezinshereniging op gang kwam waren het vooral mannen. De Marokkanen woonden het langst in pensions.

Het was voor hen erg moeilijk om een huis te vinden voor hun gezin. Bij een sociale huurwoning waren allerlei beperkende regels, bijvoorbeeld dat in flats met een gezamenlijk portiek maar één migrantengezin mocht wonen. Verder was betaalbaar wonen alleen mogelijk in wijken als Kanaleneiland, Overvecht en Lombok, dus daar gingen veel Turken en Marokkanen heen met hun gezin. Toch bleef de

Staatsliedenbuurt tussen 1990 en 2000 de meest kleurrijke buurt van Noordoost.

Huisjesmelkers maakten misbruik van de situatie van migranten. Sommige pensions waren erg verwaarloosd, overvol en mensen betaalden veel huur. Ook het pension aan de Grave van Solmsstraat zag er niet al te best uit, zie foto hieronder.

Utrechts Archief, nr. 350099, fotograaf J. Lankveld, 1981, Marokkaanse gastarbeider in de keuken van het verwaarloosde pension Grave van Solmsstraat 1

In de jaren zeventig kwam protest tegen de misstanden vanuit de migrantenraad en het Nomadenkomitee. Kijk hier een filmpje van Achter het Nieuws uit 1969:

<https://50jaargastarbeidersutrecht.nl/50-jaar-gastarbeiders/Wonen/Pensions>

Je steekt de straat over en ziet een hoog gebouw.

6. Grave van Solmsstraat 2, voormalige Sint Jozefschool (1909)

Tot aan de oprichting van de Jozefschool was de enige lagere school in de buurt de gemeentelijke school aan de Draaiweg 51. De katholieke leerlingen die in 1909 naar de fraterschool verplaatst werden moesten wennen aan de zwarte rokken van de fraters, maar sommigen bleken best leuk te zijn. Zo schreef een toenmalige leerling dat een van de fraters veel van aquaria wist, eentje “zong als een lijster” en een andere frater hem “het heimwee naar de waarheid voorgoed heeft bijgebracht.”

De Jozefschool was een jongensschool. In 1929 werd ook een katholieke meisjesschool opgericht, de Mariaschool, op de hoek Melis Stokestraat/Nolenslaan, waar nu de dr. Bosschool is.

In de jaren negentig had de gemeente het plan om een heel gebied te slopen om er woningen te bouwen: de achtertuin van de kerk, de Jozefschool en de huizen tot de Van der Mondestraat. Kunstenaars en bewoners streden tegen de plannen, en gelukkig ging het plan niet door. De school is gerenoveerd en sinds 1995 zitten in het hele gebouw ateliers voor kunstenaars en culturele instellingen.

De kunstenaars van Staatslieden Art Community hadden hier hun atelier.

Het beeld aan de gevel stelt natuurlijk Jozef, de man van Maria, voor.

Je loopt verder naar Grave van Solmsstraat 4.

7. Grave van Solmstraat 4, voormalig fraterhuis (1909)

Dit was het fraterhuis, waar de fraters woonden die aan de school les gaven. Fraters waren broeders die de gelofte van gehoorzaamheid, armoede en kuisheid hadden afgelegd. Ze hoorden bij de congregatie 'Fraters van Tilburg', die overal in het land onderwijs gaven en ook missie bedreven in het buitenland.

Het fraterhuis was dus eigenlijk een leefgemeenschap van ongehuwde religieuze mannen, die de jongens in de school ernaast opvoedden voor God en de hemel.

In 2005 kwam hier de geloofsgemeenschap Ki Tov in.

Je gaat rechts met de bocht mee, dan linksaf de Van der Mondestraat in.

8. Van der Mondestraat 30: voormalige Gerardus Majellaschool (1930)

In de Van der Mondestraat staan wat betere middenstandswoningen. Ze zijn al in de jaren dertig gebouwd, de rechterkant van de Van der Mondestraat hoort officieel bij Tuinwijk.

Aan de Van der Mondestraat 30, op de hoek van de Melis Stokestraat, staat de voormalige Gerardus Majellaschool. Hij is gebouwd in de jaren dertig naar een ontwerp van architect Willem Maas. De bouwstijl is een mix van functionalisme en Amsterdamse School.

De Majellaschool was een van de acht openluchtscholen die begin 20ste eeuw in Utrecht werden gebouwd. Die scholen waren bedacht voor kinderen met longaandoeningen en bleekneusjes, maar in de praktijk kwamen er gezonde

kinderen. Om veel zonlicht en frisse lucht te geven waren in een openluchtschool uitschuifbare wanden, grote ramen en zelfs lessen buiten; daar werden kinderen sociaal van en het bevorderde hun vlijt en ijver.

Sinds 2006 is de school omgebouwd, er zitten nu woningen in. Het speelplein is een grote binnentuin geworden. Binnen, in de gangen en het trappenhuis, zijn de kleurrijke mozaïektegels bewaard gebleven, foto's vind je op de site van het tegelmuseum:

https://vriendennederlandstegelmuseum.nl/insitu/insitu_route_list.php?routenaam=UTR-04

Bij de vroegere ingang staat een prachtig hek. Daarboven zijn de glas-in-lood ramen van het trappenhuis zichtbaar.

Je gaat linksaf de Melis Stokestraat in en dan weer linksaf bij de Nolenslaan.

9. Zijgevel Nolenslaan 22/24: Muurschildering Paul Balk (2010)

Deze muurschildering heeft Paul Balk samen met scholieren ontworpen en is uitgevoerd door Frank Buijtenorp. Binnen de vorm kun je water en leliebladeren zien. De vorm is losjes gehouden, als een wolk, niet zo definitief als een rechthoek of een vierkant (vertelde Paul Balk in 2022).

Want niets is definitief, niets is voor altijd, vooral niet in de Staatsliedenbuurt. Woningen en beelden verschijnen en verdwijnen. Anno 2022 is bekend dat de woningen aan de andere kant van de Nolenslaan, nummer 1-31, zullen worden gesloopt, er komt nieuwbouw:

<https://www.portaal.nl/projecten/sloop-en-nieuwbouw-nolenslaan/>

Je loopt een eindje terug over de Nolenslaan, steekt de Melis Stokestraat over en vervolgt dan de Nolenslaan.

10. Nolenslaan 33: 'Maria', Dr. Bosschool (1970)

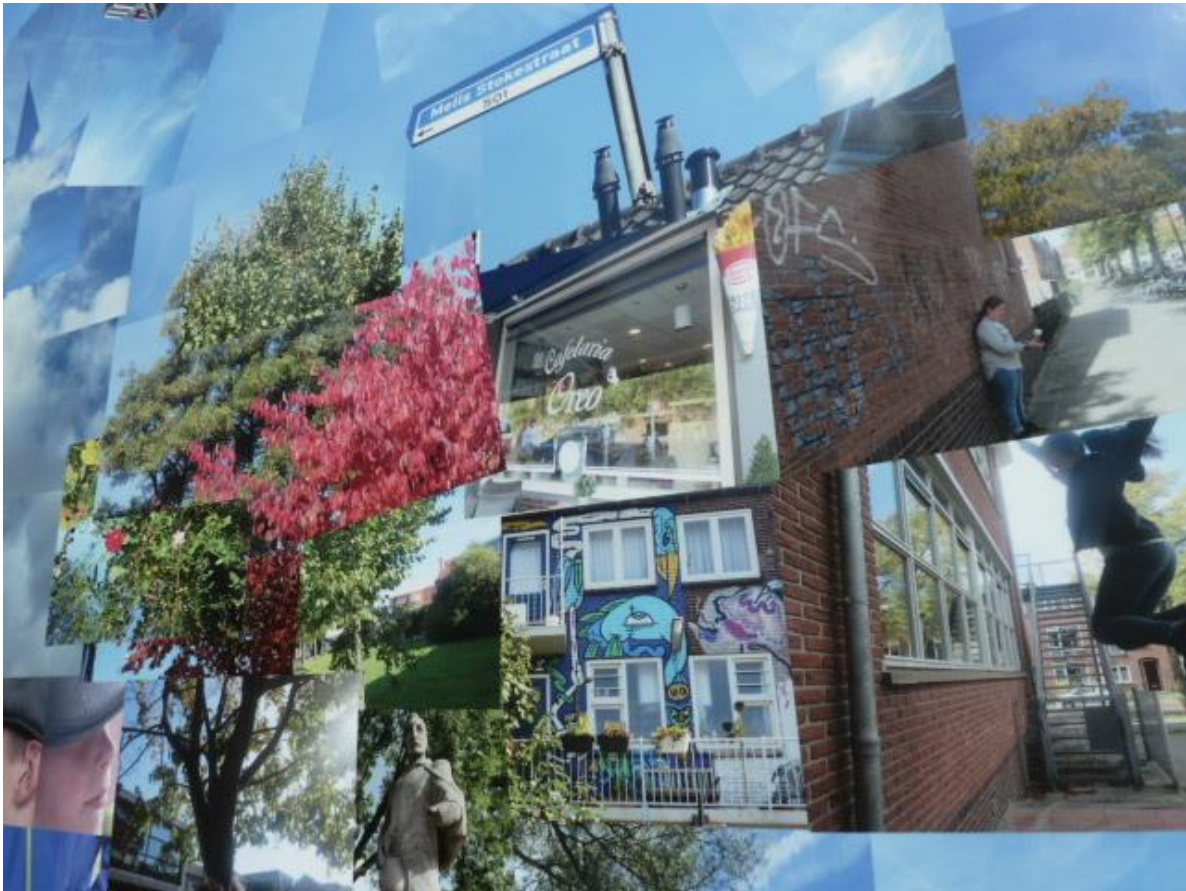
Dit grote beeld van twee meter dertig is gemaakt door de Nederlandse beeldhouwer René van Seumeren (1923-1989). Het is in 1970 aan de gevel geplaatst. Toen stond hier nog de Mariaschool, een katholieke basisschool voor meisjes; ook een openluchtschool.

Het beeld stelt Maria voor, met Jezus op haar schoot. Ze leest een boek -ongetwijfeld de bijbel- en zit op een boomstronk. Aan de bovenkant van de stronk is een appel. Een dikke slang heeft zich om de stronk heen gewenteld. Met haar voet vertrapt Maria hem. Want door haar kind Jezus vinden mensen verlossing van de zondeval in het paradijs, waar de slang Eva verleide om de appel te eten van de boom van goed en kwaad. Maar het kan ook zijn dat Van Seumeren bedoelde dat Maria zelf zonder erfzonde is geboren, zoals de paus in de 19de eeuw verkondigde.

Dit beeld -en veel andere beelden aan scholen en openbare gebouwen- is er gekomen door een landelijke percentageregeling die na de Tweede Wereldoorlog in het leven werd geroepen. Daarbij moest 1,5 procent van de bouwsom worden besteed aan beeldende kunst. Het idee daarachter was dat kunst burgers behoedde voor verval van normen en waarden, heilzaam was voor de geest en het welzijn van de samenleving verhoogde. Dat is niet zoveel anders dan de gedachte achter het inzetten van 'community art' in de jaren negentig.

Je loopt verder, langs de school ernaast, De Fakkel (Nolenslaan 33A), en komt dan bij de Nolenshof.

11. Nolenshof: fotocollage (2017)

Detail collage

Aan de muur zie je een groot fotocollage. Die werd door leerlingen van basisschool De Fakkel in samenwerking met Staatslieden Art Community gemaakt. Het collage is twee keer gemaakt, in 2013 en in 2017. In 2013 was het thema 'Het Oog: zien en gezien worden', en twaalf leerlingen kregen oefeningen om te leren kijken en fotograferen, maakten foto's in de buurt en stelden daarvan een collage samen, die opgehangen werd aan de muur van de Nolenshof (een complex woningen voor ouderen).

In 2017 werd met de leerlingen een nieuwe versie van het collage gemaakt.

De SAC had per seizoen een ander thema. In 2011-2012 'De Neus: alle neuzen dezelfde kant op.' Honderden neuzen werden gefotografeerd waarvan een groot billboard werd

opgehangen aan de Draaiweg. Zo waren bewoners zelf onderdeel van een kunstwerk.

In 2012-2013 was het thema 'Het Oog: zien en gezien worden' waaruit de eerste versie van bovenstaand wijkcollage ontstond.

In 2013-2014 'De Mond: voertuig van de mening.' Kunstenaar Ad Jenner maakte voor dit thema in 2013 een beeld van een grote rode mond, en met leerlingen van De Fakkel en de Dr. Bosschool werd een educatieproject uitgevoerd waarin dictatuur versus democratie centraal stond. De leerlingen dachten na over wat het voor jezelf en anderen betekent om een mening te hebben, maakten tekeningen en in groepjes een gezamenlijk object. Een filmpje daarvan:

<https://www.youtube.com/watch?v=imSHQHThzk>

Andere jaarthema's waren 'De Tijd: verdwijnen en verschijnen', en 'Solidariteit', wat de SAC een belangrijk thema vond, gezien de toenemende individualisering van de samenleving. Een theatergroep werd uitgenodigd die locatietheater organiseerde met leerlingen, gefocust op 'omgaan met het vreemde, het onbekende'.

Je loopt verder tot de Samuel van Houtenstraat. Op de gevels zie je daar aan weerskanten van de Nolenslaan twee muurschilderingen.

12. Nolenslaan: twee muurschilderingen (2012)

Deze muurschilderingen ontstonden op initiatief van buurtbewoners en de kinderraad. Leerlingen van De Fakkel en de Dr. Bosschool maakten eerst samen met Stichting Move en Kunstlicht (onderdeel van de SAC) vier ontwerpen

met als thema's 'Natuur' en 'Europa'. Bewoners konden daaruit kiezen, want die moesten er het langst tegen aan kijken. De schilderijen zijn uitgevoerd door Frank Buijtendorp.

Nu ga je rechtsaf de Samuel van Houtenstraat in. Je komt bij het Willem van Abcoudeplein, waar een beeld staat.

13. W. van Abcoudeplein: 'Moedervreugde' (1956)

'Moedervreugde' is geplaatst in 1956 en gemaakt door Maarten Pauw.

Na de Tweede Wereldoorlog, in de jaren vijftig, werd het gezin als de hoeksteen van de samenleving gezien en was er veel aandacht voor het herstel van traditionele normen en waarden. Deze moeder, blij met haar kind, kon als voorbeeld dienen voor alle moeders.

Het beeld is van Frans kalksteen, wat niet overal tegen kan. In 2020 kwam er een voetbal tegenaan en brak een arm af. Dat is weer hersteld. Het beeld is toen een eindje verder van het speelveld geplaatst, meer in het groen.

Je gaat nu de Everard Foeckstraat in, de straat tegenover het beeld. Die loop je uit, en je komt bij de Dodt van Flensburglaan. Daar zie je achter het hek een rond paviljoen.

14. Dodt van Flensburglaan: voormalig dagverblijf (1958)

In dit paviljoen zit nu een kindercrêche van Ludens, maar het was het dagverblijf van het bejaardentehuis aan de Adriaen Beyerkade, links op de foto.

De oudjes werden geacht in het paviljoen de dag door te brengen, mannen en vrouwen in aparte ruimtes. In het hoofdgebouw hadden ze alleen maar een slaapkamer, want het tehuis was voor niet-aangepaste bejaarden die niet op zichzelf konden wonen. Problemen van deze bejaarden waren bijvoorbeeld alcoholisme, zwerven, verwaarlozing en gebrek aan mantelzorg (lees eenzaamheid). Ze werden geweigerd in de pensions van particuliere instellingen en de gemeente vond het in 1958 haar taak om voor deze categorie bejaarden een woonplek te maken.

In de tuin waren zitjes, prieeltjes, bloemborders en vijvers. Het moet er dus toen wat leuker uitgezien hebben dan nu. Het paviljoen had tuindeuren en behalve de twee verblijfsruimtes een spreekkamer en een lees- en schrijfkamer. Ook was er een podium voor toneelvoorstellingen.

Je loopt de Dodt van Flensburglaan uit, gaat linksaf de Adriaen Beyerkade op, dan weer linksaf de Samuel Mullerstraat in. Je loopt dus om het bejaardentehuis heen.

15. Adriaen Beyerkaade/Samuel Mullerstraat: voormalig bejaardentehuis (1958)

Vanaf de Samuel Mullerstraat

Het tehuis ziet er aan de buitenkant streng en kaal uit. Architect Auke Komter ontwierp een sober en niet te duur gebouw. Ieder van de ongeveer 100 bewoners had een eigen slaapkamer en er waren ook slaapkamers voor echtparen. Die slaapkamers waren een vooruitgang: in het bejaardentehuis in de Doelenstraat, waar de bewoners vandaan kwamen, sliepen ze op slaapzalen.

Toiletten en wasruimtes waren per verdieping op de gang aanwezig. Verder waren in het gebouw een kapper, een dokterskamer, laboratorium, keuken, ziekenzaal, mortuarium, twee isoleerkamers (waar later woonruimtes van werden gemaakt) en woonruimtes voor personeel.

In de loop van de tijd kwamen in Utrecht nieuwe verzorgingstehuizen met modernere faciliteiten en zelfstandiger woonruimtes, waar bewoners heen verhuisden. In 1981 is het tehuis opgeheven. Er kwamen 36 zelfstandige appartementen in met eigen douche en toilet, voor mensen van alle leeftijden. De trappenhuisen en de lift zijn intact gebleven.

Vanuit de Samuel Mullerstraat ga je rechtsaf de Slotemaker de Bruinestraat in. Daar zie je aan de linkerkant van de straat een pad tussen de tuinen, waar je inloopt.

16. Slotemaker de Bruinestraat: Buurland

Je komt in een soort vrijstaatje: Buurland, het gebied tussen de Samuel Mullerstraat, de Slotemaker de Bruinestraat en de Troelstralaan. Er wonen hier veel studenten en creatievelingen. Regelmatig houden bewoners een Buurland-festival in de tuinen. Meer info over de jaarlijkse festivals in 2010 t/m 2014 op <https://buurlandutrecht.nl/buurland-presenteert/>.

Dit hele complex wordt gesloopt. Er is achterstallig onderhoud en de flats hebben geen centrale verwarming. Inplaats van de 150 flats (dit is inclusief de flats aan de noordoostkant van de Troelstralaan, die ook worden gesloopt) komen totaal ongeveer 285 appartementen. Nu is er 74% sociale huur, er komt 50% sociale huur. Meer info: <https://www.utrecht.nl/wonen-en-leven/bouwprojecten-en->

[stedelijke-ontwikkeling/bouwprojecten/staatsliedenbuurt-bouw-woningen/](#).

Het zgn. Nieuw Buurland wordt door Mitros op de site alvast aangeprezen: <https://mitros.nl/projecten/nieuw-buurland/>.

Bewoners vrezen dat ze voordat wordt gesloopt geen andere woonruimte kunnen vinden door de lange wachtlijst voor sociale huurwoningen en het tekort aan studentenkamers in Utrecht. Ze willen geen kale, saaie bouwblokken en denken dat de bijzondere sociale cohesie in Buurland verloren zal gaan: <https://buurlandutrecht.nl/de-toekomst/>. Buurtcomité Stalau heeft geprotesteerd tegen het plan om de stad in te breiden en Buurland te slopen (de RSU 2040): <https://www.buurtcomitestalau.nl/nieuw-buurland-rsu-2040/>.

In Buurland is van alles kunstzinnigs te zien:

16A. Mondriaanbalkon

16B. Beschilderd schuurtje

Na dit schuurtje zie je een pad naar rechts, maar je loopt nog even rechtdoor, een paar passen. Links van je zie je daar een beschilderde muur.

16C. Muurschildering Rosa's huis (2014)

De muurschildering heet 'Rosa's huis' en is gemaakt door Munir de Vries ter gelegenheid van het Zwemfest 5 in 2014: https://buurlandutrecht.nl/zwemfest-5-inspiratie-in-illustraties-1/10644589_719896011416775_1944187360289539312_o/

Munir woont in Utrecht en maakte grote muurschilderingen, o.a. ook de muurschildering van de Van der Hoevenkliniek aan de Willem Dreeslaan. In zijn schilderijen wil hij de verhalen en ideeën van bewoners verbeelden en hen inspiratie geven. Op zijn site vind je meer werk: <http://munirdevries.com/>.

Je loopt weer de paar passen terug en gaat het pad in (nu links), wat uitkomt op de Nolenslaan.

16D. Het beschilderde schuurtje met bliksemschicht

Als je op het pad naar rechts kijkt zie je het schuurtje van toennet vanaf een andere kant, het ziet er nu haast nog mooier uit met het object erbovenop, een U (van Utrecht waarschijnlijk, gezien de rood-witkleur) met bliksemschichten:

Je loopt het pad uit en komt bij de Nolenslaan uit. Net voor je daar bent zie je rechts van je aan de zijgevel van nr. 51 nog een grote muurschildering.

**16E. Nolenslaan 51: muurschildering ‘Neptunus’
(2014)**

Deze muurschildering heet Neptunus en is ook gemaakt door Munir de Vries, eveneens ter gelegenheid van het Buurlandfeest Zwemfest 5 in 2014, met het thema Water en Buur.

<https://buurlandutrecht.nl/zwemfest-5-inspiratie-in-illustraties-1/neptunes-grafiti/>

Bij de Nolenslaan ga je rechtsaf, daarna linksaf weer de Slotemaker de Bruinestraat in, dan rechts de Troelstralaan in. Aan het eind van de Troelstralaan, vlakbij de Kardinaal de Jongweg, staat de Premierflat.

17. Troelstralaan: Premierflat (2012)

De Premierflat heeft 13 verdiepingen. Er zitten 59 appartementen in van verschillende grootte, sociale huur- en vrije sectorwoningen. Op de eerste verdieping is op het dak van de parkeergarage een terras waar alle bewoners gebruik van kunnen maken. In de Premierflat wonen o.a. mensen die moesten verhuizen door de sloop van de flats tussen de Troelstralaan en de Talmalaan.

Aan de andere kant van de Troelstralaan staat een rijtje verwaarloosde vierhoogflats. Deze worden, tegelijk met Buurland, gesloopt om nieuwe (hogere) woningen te bouwen. Aan deze flats had de SAC in 2008 twee replica's van Troelstra opgehangen aan de gevel, met de tekst 'The importance of being irrelevant' in de ronde raampjes van het trappenhuis. Je ziet nog steeds letters in de ronde raampjes, al vormen die geloof ik nu een andere tekst.

Je loopt terug over de Troelstralaan.

Rechts van je zie je nieuwbouwhuizen. Hier stonden eerst een rij flats. Ze waren schuin gezet om een idee van ruimtelijkheid te creëren, met ertussen grote speelplekken voor kinderen.

Utrechts Archief, nr 71559, Troelstralaan 1963, foto B.C. Albers

Deze flats zijn eind jaren negentig gesloopt. In de jaren tachtig was er al achterstallig onderhoud, en een opknapbeurt was te snel en slordig gedaan: resultaat was tocht doordat de deuren te ver waren afgeschaafd en de ramen teveel speling hadden.

In die tijd nam het vandalisme toe en de open toegangsdeuren van de flats werden dichtgemaakt.

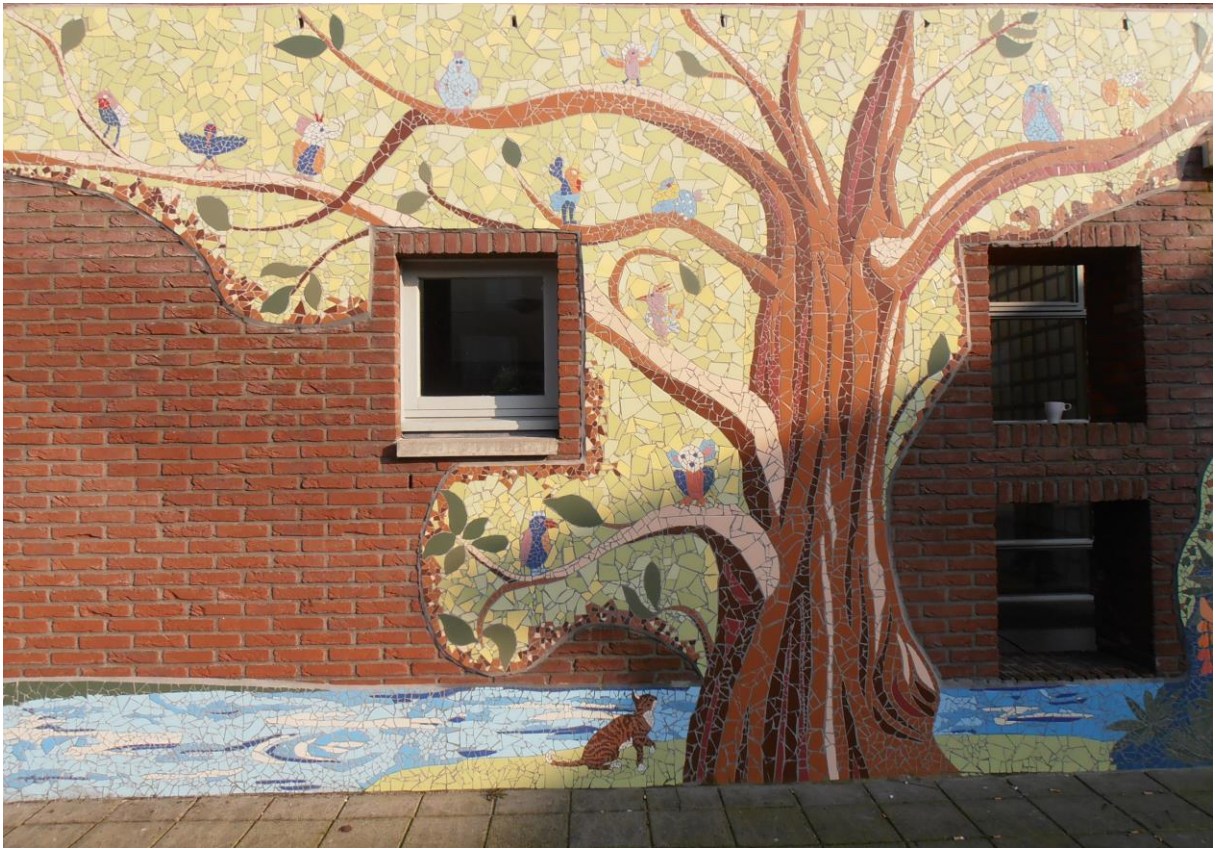
Bekijk een leuk en opstandig filmpje met oude foto's over de plannen voor sloop en nieuwbouw die tientallen jaren telkens veranderd werden, het gebrek aan inspraak en het achterstallige onderhoud in de Staatsliedenbuurt, alles op een lied van Boudewijn de Groot:

<https://www.youtube.com/watch?v=FSSTxhKl32Q>

Aan de linkerkant van de Troelstralaan kom je langs de zij-ingang van buurtcentrum de Leeuw.

18A. De Leeuw: mozaïek (2014)

Als het hek open is kun je het plein oplopen om dit mozaïek van dichterbij te bekijken. Anne Kristal Bankert ondernam in 2014 een heel project, want ze maakte het mozaïek samen met bewoners en kinderen. Ze nodigde kinderen uit door bij de scholen langs te gaan en op straat aan te spreken. Ook heeft ze bedrijven in de buurt gevraagd of ze wilden sponsoren.

De fantasievogels in de boom zijn door de kinderen verzonnen en gemaakt. Er is bijvoorbeeld een olifantenvogel bij.

Anne Kristal Bankert kreeg een eervolle vermelding van de Wij Maken Trofee 2014 voor haar mozaïek-project:

<https://www.youtube.com/watch?v=jTa1LW7qjZI>

Buurthuis De Leeuw was voorheen, vanaf de jaren vijftig, de Prof. dr. G. van der Leeuwschool, een openbare basisschool. Hij is gedeeltelijk verbouwd. Hier een foto:

Utrechts Archief, nr 800873, Fotodienst Gau, 1986

18B. De Leeuw: eerste verdwenen beeld (jaren '70)

Han Hulsbergen, Het Gezin, Utrechts Archief, nr. 71563

Vanaf de jaren '50 stond voor de Van der Leeuwschool een levensgroot beeld van Han Hulsbergen, 'Het Gezin': een vader, moeder met kinderen. Net als het beeld 'Moedervreugde' aan het Willem Abcoudeplantsoen beantwoordde het aan het toenmalige ideaalbeeld van het gezin als hoeksteen van de samenleving.

Ergens in de jaren '70 is dit beeld spoorloos verdwenen. Ook de gemeente had, toen Paul Balk het navroeg, geen flauw idee waar het gebleven was.

Dat vormde de opmaat van een serie verdwenen beelden in de Staatsliedenbuurt:

In 2008 is het beeld van Troelstra, wat in de groenstrook van de Talmalaan stond, verdwenen en bleek het in de struiken te liggen.

In 2013 is na drie dagen het beeld 'De Rode Mond' van Ad Jenner voorgoed verdwenen. Het was geplaatst in het perkje aan de Draaiweg.

In 2016 is het beeld van Rik Berkhout, een replica van keramiek van 'Het Gezin' van Han Hulsbergen, in drie stukken gehakt. Het was in 2015 geplaatst in de groenstrook van de Talmalaan. Alleen de sokkel staat er nu nog, met de tekst 'Het verdwenen beeld'. Dat kun je ook zo opvatten dat het beeld van het gezin als hoeksteen van de samenleving is verdwenen.

Rik Berkhout, replica beeld Han Hulsbergen, Utrechts Archief, nr. 828444, foto D.C. Goosen

In 2021 is die groenstrook tot Het Verdwenen Beeldplantsoen uitgeroepen.

Je gaat nu rechtsaf de Samuel van Houtenstraat in en komt bij de rotonde Talmalaan.

19. Rotonde Talmalaan: replica beeld Troelstra (2017)

Voor dit beeld zijn de twee niet aan elkaar gelijkde helften van één van de replica's van het Troelstra-beeld gebruikt. De helften zijn in de loop van de tijd verschillende keren beschilderd in samenwerking met leerlingen van De Fakkel en de Dr. Bosschool. Voor deze laatste versie uit 2017 maakten de leerlingen ontwerpen, o.a. met handafdrukken op het beeld, die de SAC gebruikte voor het eindontwerp. Frank Buijtdorp voerde het uiteindelijk uit. Het is nu alsof Troelstra door de buurt wandelt en ons, gebarend, allerlei dingen wil vertellen. Sommigen noemen dit beeld 'De Vreemdelingen', maar het heeft eigenlijk geen eigen titel.

Je loopt terug door de Samuel van Houtenstraat en gaat rechtsaf weer de Troelstralaan in.

**20. Troelstralaan 21/23, zijgevel: muurschildering
Paul Balk (2010)**

Deze muurschildering is, evenals die aan de kant van de Nolenslaan, ontworpen door Paul Balk en uitgevoerd door Frank Buijendorp. Op deze lijkt de losse vorm een tekstballon in een stripverhaal. De tekst is het resultaat van een prijsvraag in de buurt. Je kunt hem op verschillende manieren lezen: ironisch, relativerend en als troost.

Je loopt de Troelstralaan uit tot de Draaiweg.

21. Gevels Draaiweg: billboards (2018)

De twee billboards zijn resultaat van het project ‘Knots, Kunst voor Kids’ uit 2018. Het zijn tekeningen gemaakt door kunstenaar Patrick Tersteeg met leerlingen van De Fakkel. De wortels van de bomen kun je in je verbeelding naar elkaar toe zien lopen tussen de twee billboards, als symbool voor verbindingen in de buurt.

Aan deze gevels hebben na 2007 verschillende dingen gehangen. Eerst een aantal jaren twee replica’s van het Troelstra-beeld. Daarna hing de SAC hier billboards op, gebaseerd op de jaarthema’s.

Bij het jaarthema De Neus werden op de billboards de foto’s van neuzen van buurtbewoners getoond. Het thema in 2015 was Solidariteit, toen waren het twee grote hoofden tegenover elkaar met een grote bol ertussen. Je kon je daarbij afvragen of de bol hun gezamenlijkheid uitbeeldde of juist

begrip in de weg stond, of dat dat alleen maar zo leek: de bol was dan een luchtbel die je makkelijk door kon prikken.

Een afsluitende gedachte

Dit was een uitgebreide route, met veel tekst. De Staatsliedenbuurt is, vooral door alle kunstperikelen, een buurt waar veel over te vertellen valt.

Wat kunst teweegbrengt: meer sociale cohesie, verantwoordelijkheidsgevoel, normbesef; wie zal het zeggen. Het maakt in ieder geval de buurt interessanter en mooier. En gelukkig verschijnen en verdwijnen dingen niet alleen in de werkelijkheid, maar ook in je verbeelding.

Bronnen:

- Liesbeth Simpelaar (sept. 2022): interview Paul Balk
- Bettina van Santen, Mieke Heurleman (2008): 'De Utrechtse wijken. Noordoost', uitg. SPOU, Het Utrechts Archief
- Bettina van Santen (2007): 'Scholen en schoonheid. Tweehonderd jaar Utrechtse basisscholen', uitg. Matthijs, Utrecht
- Marijke van den Heuvel (2006): 'Naoorlogse bouwkunst: Lauwerecht. Cultuurhistorische inventarisatie', Gemeente Utrecht
- De Votulastkrant
- Kasteel & Buitenplaats, dec. 2014, jrg. 16, nr. 47
- Oud-Utrecht: 'Sober, maar niet doelmatig. Twintig jaar ouderenhuisvesting in Huize Tuinwijk', juni 2011, p. 76-81